

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.040>

УДК 336.71 336.74

JEL: E42, E43, E44, E52, E58, E61, E62, E63, G01, G12, G28, H12

Б.М. ДАНИЛИШИН, д-р екон. наук, академік НАН України, завідувач кафедри, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,

просп. Перемоги, 54/1, 03057, Київ, Україна,

e-mail: Bohdan.Danylyshyn@bank.gov.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4058-1191>

Є.В. СТЕПАНЮК, канд. екон. наук,

e-mail: Yevhen.Stepaniuk@bank.gov.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3250-1160>

НЕОБХІДНІ КРОКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ТА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД КОРОНАКРИЗИ ТА ПІСЛЯ ЇЇ ЗАВЕРШЕННЯ

Досліджено поточний стан і тенденції розвитку кредитної активності банківського сектору України. Проведено аналіз сучасної міжнародної практики реалізації макропруденційних, фіскальних, монетарних і структурних заходів, що мають на меті активізацію кредитної діяльності банків. Запропоновано комплексний підхід до застосування інструментів фіскальної та монетарної політики, банківського регулювання, структурної трансформації фінансового сектору України задля посилення ролі банківської системи країни як інституту фінансового посередництва у стимулюванні економічного зростання.

Ключові слова: банківське кредитування; процентні ставки; непрацюючі активи; макропруденційна політика; монетарна політика; цільове рефінансування; банк розвитку.

Епідемія COVID-19 в Україні та світі зумовила запровадження державами безпрецедентних обмежувальних заходів з метою протидії поширенню вірусних захворювань та підтримки національних систем охорони здоров'я. Водночас вжиті в Україні карантинні заходи, швидше, оголили й поглибили негативні тенденції в економіці, які спостерігаються з II півріччя 2019 р. Так, темпи приросту реального ВВП України у 2019 р. уповільнилися до 3,2%, а за дев'ять місяців 2020 р. падіння реального ВВП становило 5,4%. Поряд з тим, протягом 2020 р. рівень споживчої інфляції в Україні перебував нижче цільового діапазону НБУ,

Ц и т у в а н н я: Данилишин Б.М., Степанюк Є.В. Необхідні кроки для розвитку економіки та банківського сектору України в період коронакризи та після її завершення. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 40—53. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.040>

а інфляція цін виробників до вересня минулого року була нижче нуля, що свідчить про ознаки повноцінної стагнації в реальному секторі економіки.

Ризик скорочення доходів державного бюджету України та підвищення вартості державних запозичень суттєво ускладнює виконання державних програм з підтримки економіки, які потрібні для виходу країни з кризи. Відсутність достатнього простору для фінансування державних витрат за прийнятною вартістю ставить Україну в нерівні умови з країнами Центральної та Східної Європи в контексті подолання кризи.

Ефективність функціонування інституту фінансового посередництва та механізму монетарної трансмісії в Україні залишається невисокою. Стагнація банківського кредитування триває третій рік поспіль, а застосовані НБУ заходи стимулювання економіки виявилися недостатньо продуктивними. Співвідношення між обсягом залучених банками депозитів і виданими кредитами з 2015 р. характеризується низхідним трендом. Це доводить доцільність проактивного застосування інструментарію НБУ з монетарного стимулювання економіки для більшого направлення приросту грошової маси на потреби реальної економіки.

З метою протидії коронакризі країни вдаються до таких груп заходів: а) фіскальних, б) монетарних, в) макропруденційних і г) структурних. **Фіскальні заходи** передбачають підтримку фінансових ринків, бізнесу та населення через систему державних фінансів, включаючи податкові канікули та фінансову допомогу найбільш ураженим галузям економіки. Ключовими елементами **монетарних заходів** є пом'якшення монетарної політики, удосконалення та розширення програм кількісного насичення ринків ліквідністю, запровадження спеціальних програм стимулювання кредитування. **Макропруденційні заходи** передбачають, як правило, спрощення національними регуляторами підходів до оцінки банками кредитних ризиків за кредитами у реальний сектор та вивільнення додаткових буферів капіталу. У свою чергу, **структурні заходи** спрямовано на структурну трансформацію національних фінансових систем, що здатне усунути прогалини у виконанні ними своїх економічних функцій.

Отже, з огляду на ризик виникнення в Україні негативного циклу погіршення фінансового стану банківського та корпоративного секторів, **мета статті** — обґрунтувати застосування комплексного підходу до вдосконалення державної економічної та фінансової політики, яка б дозволила отримати синергетичний ефект від здійснюваних заходів і забезпечила довгострокове стає зростання економіки України, яке спиратиметься на ефективну кредитну підтримку банківської системи.

ОЦІНКА СТАНУ КРЕДИТНОЇ АКТИВНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

Останнім часом Національний банк України активно сприяє відновленню кредитного каналу живлення вітчизняної економіки. Це є вкрай важливим з огляду на те, що банківське кредитування в Україні перебуває в стані стагнації: обсяг гривневих кредитів банків на кінець листопада 2020 р. становив 596,6 млрд грн, що на 2% менше порівняно з початком року й дорівнює обсягу кредитів кінця 2013 р. В іноземній валюті кредити банків характеризу-

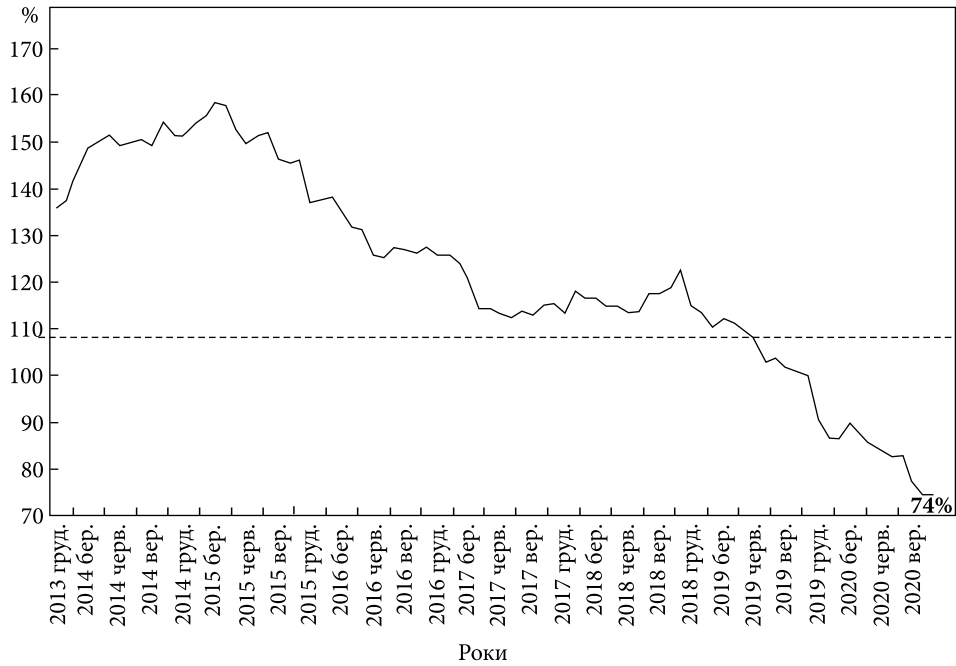

Рис. 1. Співвідношення кредитів і депозитів в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними статистики фінансового сектору Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial>

ються низхідним трендом з лютого 2014 р.: за цей період вони скоротились утричі — з 38,5 млрд до 12,7 млрд дол. Обсяг працюючих кредитів банків знизився до 15% ВВП, що у є 2—3 рази нижчим, ніж у країнах Центральної та Східної Європи.

Усе це свідчить про зниження ролі банківської системи України як інституту фінансового посередництва: обсяг депозитів у банківській системі зростає, проте ці кошти не направляються на кредитування реального сектору. Співвідношення банківських кредитів та депозитів (loan-to-deposit ratio) в Україні у листопаді 2020 р. перебувало на рівні 74% (рис. 1), суттєво поступаючись системно важливим банкам Єврозони (110,8% у II кварталі 2020 р.¹) та припущенню щодо оптимального рівня даного показника з огляду на довгострокову залежність між кредитуванням і зростанням ВВП (близько 110%). При цьому рівень капіталізації банків та ліквідності банківської системи² свідчить про значний потенціал для збільшення портфеля кредитів.

Фокусування центрального банку на короткострокових процентних ставках і висока вартість кредитних ризиків зумовлюють дворазове переви-

¹ ECB Supervisory banking statistics. — 2020. — Oct. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.supervisorybankingstatistics_second_quarter_2020_202010~64f3734def.en.pdf

² Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу на 1 жовтня 2020 р. становив 21,9% (за нормативного значення — не менше 10%); середньоденний обсяг ліквідності банківської системи (кореспондентські рахунки в НБУ та депозитні сертифікати) у жовтні 2020 р. становив 171,8 млрд грн (за нормативу обов'язкових резервів — 53,4 млрд грн).

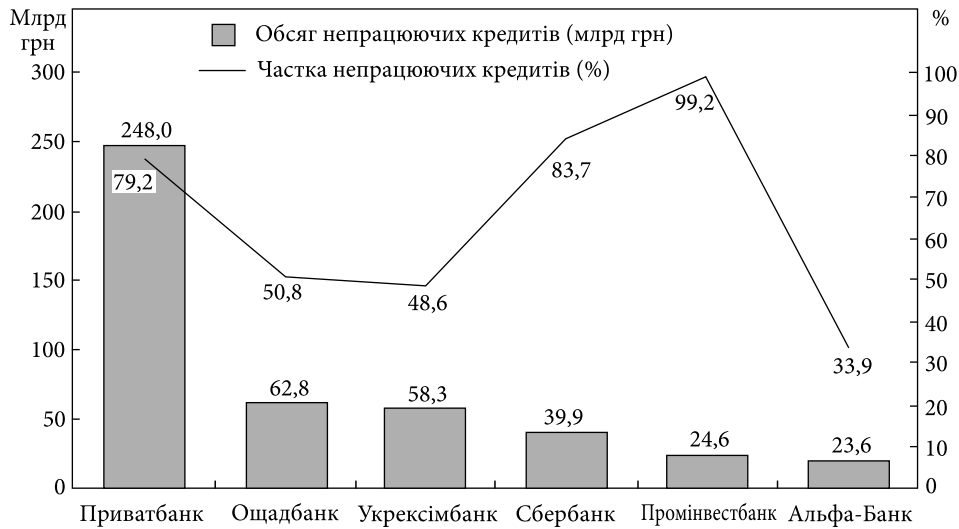

Рис. 2. Обсяг і частка непрацюючих кредитів топ-6 банків України станом на 1 жовтня 2020 р. Джерело: побудовано авторами за даними Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>

щення ставками за довгостроковими кредитами реальному сектору і державними запозиченнями рівня облікової ставки НБУ. Високі процентні ставки не тільки обмежують доступ бізнесу і громадян до кредитів, але й збільшують кредитні ризики самих банків. Відновленню кредитування в Україні також перешкоджає значний обсяг накопичених у банках непрацюючих активів, які відволікають ресурси банків на роботу з їх урегулювання замість фокусування на пріоритетних напрямках кредитування. Частка непрацюючих активів у кредитах банків корпоративному сектору з 2017 р. коливається на рівні близько 50% від загального обсягу корпоративних кредитів.

Загальний обсяг портфеля непрацюючих кредитів топ-6 банків України, з яких три — це найбільші державні банки і три — банки з російським капіталом, на 1 жовтня 2020 р. становив 457,2 млрд грн (рис. 2), з них перших — 369,1 млрд грн (72,3% від загального обсягу). Наразі врегулювання проблеми непрацюючих кредитів у державних банках здійснюється шляхом їх списання з балансів за рахунок сформованих резервів, витрати на створення яких призвели до необхідності додаткової капіталізації банків за рахунок платників податків і зменшили прибуток до перерахування в державний бюджет України.

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЛЕКСНИХ ЗАХОДІВ З ПІДТРИМКИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В ПЕРІОД КРИЗИ КОРОНАВІРУСУ

Загальносвітовим ризиком, спричиненим кризою COVID-19, є виникнення негативного циклу погіршення фінансового стану банківського та корпоративного секторів. Запроваджені державою обмеження економічної активності у відповідь на поширення епідемії призвели до значних втрат операційних доходів компаній різних секторів, стрімкого зростання безробіття та зниження доходів домогосподарств. У результаті здатність позичальників

обслуговувати банківські позики істотно погіршилася, що спричинило підвищення кредитних ризиків банків та зниження їх готовності надавати нові позики. Відсутність для компаній можливостей отримати фінансування веде до подовження економічної рецесії, збільшення кількості корпоративних дефолтів та ще більшого зростання втрат для банківської системи. Вихід з такого негативного циклу полягає в поєднанні та взаємопосиленні державних фіскальних механізмів з монетарними і макропруденційними інструментами центрального банку.

Макропруденційні заходи. У зв'язку з поширенням COVID-19 та погіршенням стану позичальників через зниження попиту і втрату доходів центральні банки та наглядові органи багатьох країн вживають заходів з мінімізації негативного впливу кризи на якість кредитних портфелів банків. З цією метою центральні банки надають рекомендації банкам щодо можливих кроків з пом'якшення умов кредитних договорів для позичальників та секторів, які зазнали втрат унаслідок кризи, а також заохочують банківські установи до проведення реструктуризації наданих кредитів та гнучкості в пруденційному регулюванні для підтримки життєздатних позичальників і збереження довіри до банківської системи.

Експерти МВФ [1] стверджують, що пом'якшення макропруденційного регулювання може доповнити заходи монетарної політики та підтримати її здатність мотивувати економічну активність шляхом усунення регуляторних обмежень, які можуть перешкоджати трансмісії монетарної політики. Країни, які потребують більш жорсткої монетарної політики (наприклад, з метою мінімізації інфляційних ефектів від послаблення обмінного курсу національної валюти), можуть використовувати пом'якшення макропруденційної політики для зниження стресу від більш жорсткої монетарної політики.

Відсутність в Україні де-факто запроваджених (створених) макропруденційних інструментів Базеля III, таких як додаткові буфери капіталу (наприклад, буфер консервації капіталу або контрциклічний буфер капіталу) та/або секторальні макропруденційні інструменти (зокрема, співвідношення обсягу кредиту і доходу позичальника або вартості заставного майна), передбачених до імплементації у 2021—2024 рр.³, не дозволяє використовувати їх для пом'якшення наслідків кризи у відповідності з рекомендаціями МВФ. Водночас НБУ може за прикладом країн, у яких вимоги до капіталу банків або оцінки ними кредитних ризиків є більш консервативними, ніж вимоги міжнародних стандартів, переглянути макропруденційні настанови, якщо останні не пов'язані з більш високими інституційними, ринковими та/або юридичними ризиками і мають макрофінансове обґрунтування (створення запасу міцності на випадок зовнішніх шоків) [2].

Фіскальні заходи. Передбачене Державним бюджетом України на 2021 р. розширення державних видатків у цілому матиме позитивний ефект для відновлення економічної активності в умовах екстраординарних шоків. Так, у 2021 р. фіскальна політика буде стимулюючою для економіки: первинний

³ Оновлено план запровадження регуляцій для банків у 2021—2024 роках / НБУ, 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-plan-uprovadjennya-regulyatsiy-dlya-bankiv-u-2021-2024-rokah>

дефіцит 2021 р. заплановано обсягом 85 млрд грн, або 1,9% ВВП, що повинно створити позитивний фінансовий імпульс, який підтримає загальну економічну активність та сприятиме пом'якшенню шоків впливів пандемії на добробут громадян. Водночас ключовим ризиком Державного бюджету України на 2021 р. є виконання плану державних внутрішніх запозичень. Зростання вартості державних запозичень на тлі обмеженої місткості внутрішнього ринку ОВДП може призвести як до поглиблення економічної кризи, так і до кризи державних фінансів. У 2021 р. для фінансування погашення боргу і покриття дефіциту передбачається залучити рекордну суму державних запозичень — 702 млрд грн (у тому числі зовнішніх — 153,3 млрд, внутрішніх — 549,1 млрд грн), ще 12 млрд грн планується отримати від приватизації державного майна. Загальна сума потреб у фінансуванні у 2021 р. становитиме близько 16% ВВП.

Нині банківський сектор, придбавши з початку 2020 р. ОВДП на суму 174,3 млрд грн, виступає найбільшим покупцем державних облігацій. У результаті частка банківського сектору в структурі власників державного боргу сягнула 52,4%, що є історично найбільшим значенням, яке істотно перевищує показники інших країн Європи⁴. Вкладення в ОВДП набувають домінуючої ролі й у структурі активів українських банків. Так, частка ОВДП у структурі чистих активів банків, станом на 1 листопада 2020 р., досягла 25,7% (+3,3 процентного пункту з початку року), у тому числі державних банків — 38,6% (+4,0 процентних пунктів з початку року), що ускладнює подальше збільшення портфелів ОВДП банків без шкоди для кредитування економіки. Отримані банками за ОВДП проценти вже три роки поспіль становлять понад 20% у структурі процентних доходів і майже 40% процентної маржі банків.

Подальше істотне розширення участі держави на внутрішньому ринку державних запозичень може негативно вплинути на стимулювання банків до кредитування реального сектору економіки і спровокувати зростання процентних ставок за кредитами. Експерти МВФ зазначають, що в країнах з ринками, що формуються, вищий рівень володіння банками державним боргом асоціюється з уповільненням зростання кредитування приватного сектору та підвищенням прибутковості банківського сегменту [3]. Інші дослідження також підтверджують, що значні вкладення банків у державні цінні папери стримують банківське кредитування економіки під час суверенних дефолтів [4].

У міжнародній практиці з початку кризи COVID-19 центральні банки як розвинутих країн світу, так і країн з ринками, що формуються, активно реалізують програми викупу центральними банками активів. Зазвичай такі програми скеровуються на відновлення кривої дохідності на довгих строках, недопущення зростання ринкових процентних ставок і блокування дестабілізаційних тенденцій на ринку. Серед країн з ринками, що формуються, з початку коронакризи програми «кількісного пом'якшення» з масштабним викупом державних облігацій на ринку запровадили центральні банки

⁴ Bruegel database of sovereign bond holdings. — 2020. — Apr. 29 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.bruegel.org/publications/datasets/sovereign-bond-holdings/> (дата звернення: 15.12.2020).

Угорщини, Польщі, Румунії, Хорватії, Туреччини, Південно-Африканської Республіки, Чилі, Колумбії, Коста-Ріки, Індонезії [5].

Варто також зазначити, що ефект макропруденційної політики можуть вагомо посилити механізми фіскальної підтримки у формі державних гарантій. Відповідні механізми вже працюють у багатьох країнах, які зазнали негативного впливу COVID-19 (Велика Британія, Сінгапур, США, Швейцарія). Державні гарантії у випадку дефолту позичальника зазвичай покривають 70—90% ризиків банків, знижуючи їх втрати (loss given default). Схеми гарантування кредитів можуть сприяти нівелюванню несхильності банків надавати корпоративні позики в середовищі підвищеної невизначеності та кредитних ризиків. З огляду на це, державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», 2/3 ресурсів якої сьогодні направлені на рефінансування раніше виданих кредитів, може бути розширена в частині надання суб'єктам малого і середнього бізнесу (МСБ) державних гарантій та підтримана інструментарієм НБУ.

Монетарні заходи. Цільове надання ліквідності центральним банком, доповнюючи ефект від зниження навантаження на капітал банків (через макропруденційний інструментарій), також може забезпечити підтримку ефективності механізмів державних гарантій за кредитами банків. Для забезпечення потоку ліквідності до реального сектору економіки центральні банки (зокрема, Швейцарії та США) запроваджують спеціальні кредитні програми, які передбачають рефінансування банків під заставу вимог за кредитами банків, забезпечених державними гарантіями [6]. Це дозволяє зменшити ризики для фінансової стабільності шляхом розподілу ризиків за кредитними операціями центрального банку з державою.

У країнах, що розвиваються, відповідні програми, які поєднують фінансування центрального банку та механізми державних гарантій для кредитування бізнесу, зазвичай фокусуються на сегменті малих і середніх підприємств [7]. Цільові програми з рефінансування банків для кредитування реального сектору запроваджено Європейським центральним банком (Targeted longer-term refinancing operations (TLTRO) — Цільові операції з довгострокового рефінансування), центральними банками Великої Британії (The Funding for Lending Scheme — Програма фінансування банківських кредитів) та Угорщини (Funding for Growth Scheme — FGS).

Цільові операції з довгострокового рефінансування ЄЦБ забезпечують рефінансування кредитних установ і мають цільовий характер, оскільки сума, яку банки можуть позичити, визначається обсягом позик банків нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам. Пропонуючи банкам довгострокове фінансування на привабливих умовах, ЄЦБ зберігає сприятливі умови доступу до ліквідності для банків та стимулює банківське кредитування реальної економіки.

Перша серія TLTRO була анонсована 5 червня 2014 р., друга серія (TLTRO II) — 10 березня 2016 р., а третя серія (TLTRO III) — 7 березня 2019 р.⁵ У TLTRO III, подібно до TLTRO II, процентна ставка, яка застосовується, пов'язана з об-

⁵ Targeted longer-term refinancing operations (TLTROs) / European Central Bank. 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implementation/omo/tltro/html/index.en.html>

сягами кредитування банків-учасників. Третя програма TLTRO складається із серії семи цільових операцій з довгострокового рефінансування, кожна із строком погашення три роки, які проводяться щокварталу починаючи з вересня 2019 р. Ставки запозичень за цими операціями можуть бути на 50 базових пунктів нижчими від середньої процентної ставки за депозитним механізмом ЄЦБ за період з 24 червня 2020 р. по 23 червня 2021 р., а також нижчими, ніж середня процентна ставка за депозитним механізмом протягом решти строку відповідного TLTRO III.

У рамках програми FGS центральний банк Угорщини з 2013 р. здійснював рефінансування банків за нульовою процентною ставкою на умовах: 1) направлення коштів на кредитування мікро-, малих та середніх підприємств; 2) терміном від 3 до 10 років та 3) за ставкою для бізнесу, яка не перевищує 2,5% річних. Цільове призначення кредитів визначалося центральним банком і включало: 1) рефінансування раніше отриманих кредитів (у національній чи іноземній валюті); 2) фінансування оборотного капіталу; 3) фінансування нових довгострокових інвестицій; 4) пре-фінансування позик з фондів ЄС. Обсяг одного кредиту мав становити від 3 млн до 3 млрд форинтів (приблизно 9—9000 тис. євро).

У цілому, за чотири роки реалізації програми (з червня 2013-го по березень 2017 р.) близько 40 тис. підприємств отримали фінансування на суму понад 2,8 млрд форинтів (понад 8 млрд євро, або 7% ВВП)⁶. На інвестиційні цілі пішло 60% цієї суми, на поповнення оборотних коштів — 18%. З урахуванням обмеження процентної ставки за кредитами МСБ, процентна ставка за новими позиками знизилася на 6,25—8,5 процентного пункту [8]. Крім безпосередньо підвищення доступності кредитних коштів, низькі ставки за кредитами дозволили більшій кількості компаній відповідати банківським умовам щодо кредитування, оскільки нижчі ставки зменшували імовірність дефолту. Реалізація програми також позначилася на збільшенні частки довгострокових (до 10 років) кредитів МСБ під фіксовану ставку, що мало позитивний вплив на фінансову стабільність.

За оцінками Банку Угорщини, реалізація програми прискорила економічне зростання у 2013—2017 рр. на 2—2,5% порівняно із сценарієм повільного відновлення і на 6% порівняно із сценарієм продовження кредитної кризи. Це дозволило створити близько 20 тис. робочих місць в економіці. Після завершення програми відбувався поступовий перехід до кредитування на ринкових умовах, який супроводжувався підтримкою центрального банку в рамках програми ринкового кредитування (Market-Based Lending Scheme), яка була частиною програми FGS і стимулювала банки до продовження кредитування МСБ на ринкових умовах уже без допомоги центрального банку.

Ураховуючи позитивний досвід 2013—2017 рр., Банк Угорщини у 2019 р. запустив нову програму FGS Fix (Funding for Growth Scheme Fix — Програма фінансування кредитів за фіксованою ставкою) обсягом 500 млрд форинтів для заохочення довгострокового кредитування МСБ під фіксовану ставку, а

⁶ Considerations behind the launch of the Funding for Growth Scheme Fix (FGS Fix) and main features of the programme / Magyar Nemzeti Bank. — 2018. — Sept. 18 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.mnb.hu/letoltes/nhp-fix-eng-vegleges.pdf>

вже у квітні 2020 р. збільшив обсяг цієї програми (FGS Go!) на 1 млрд форинтів для протидії економічній кризі у зв'язку з коронавірусом, довівши її обсяг до 1,5 трлн форинтів (приблизно 4,35 млрд євро). Основні умови програми залишалися незмінними (0% ставка рефінансування та обмеження на ставку кредитування МСБ на рівні 2,5%). Максимальний обсяг позики дорівнює 20 млрд форинтів (58 млн євро) із цільовим направленням на: 1) інвестиційні цілі строком до 20 років, 2) поповнення оборотного капіталу — до трьох років; 3) погашення наявних кредитів чи їх обслуговування; 4) придбання активів; 5) пре-фінансування позик з фондів ЄС. Важливою зміною було обмеження до двох тижнів строку прийняття банком рішення про надання кредиту, що має стимулювати конкуренцію на банківському ринку.

Станом на 2 червня 2020 р., програмою скористалися понад 17 тис. суб'єктів МСБ, які уклали угоди позики або лізингу на загальну суму 564 млрд форинтів (1,63 млрд євро), з яких частка позик на інвестиційні цілі становила 60%, частка угод з лізингу — 40%. Більшість підприємств представляли сфери сільського господарства, промислового виробництва й торгівлі⁷.

В Україні обсяг наданих кредитів у рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» на сьогодні становить лише 3,6% від загального обсягу кредитів суб'єктам малого та мікробізнесу (ММБ). При цьому параметри програми не заохочують банки-партнери збільшувати обсяги нового кредитування, натомість стимулюють банки та їх клієнтів використовувати бюджетні ресурси для рефінансування раніше виданих кредитів під 0%. Оскільки переважна частина кредитів є кредитами рефінансування, то динаміка кредитування за програмою «5-7-9» майже не позначається на загальних обсягах кредитування ММБ. Фактично, державна програма лише здешевлює вартість кредитування для тих суб'єктів, які можуть дозволити собі залучати банківські кредити на ринкових умовах (наприклад, агропідприємства), натомість не сприяє кредитуванню тих суб'єктів, які зазнали найбільших втрат під час кризи COVID-19 або лише розпочинають бізнес. Зважаючи на тривалість строків реалізації інвестиційних проектів, можливість їх підтримки за рахунок держави залежить від обсягу коштів на реалізацію державної програми, який щороку визначається у державному бюджеті. Це ускладнює довгострокове планування інвестиційних проектів та створює у суб'єктів господарювання невизначеність щодо достатності коштів у межах даної програми на строк понад один рік. Державним бюджетом України на 2020 р. було передбачено надання гарантій за кредитами МСБ обсягом 5 млрд грн і 2 млрд грн — на компенсацію процентів, Державним бюджетом на 2021 р. — відповідно, 10 млрд і 2 млрд грн.

Запровадження цільового довгострокового рефінансування Національним банком України з метою стимулювання кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі інвестиційних проектів, та розширення переліку активів, які можуть виступати забезпеченням за такими кредитами рефінансування за рахунок портфелів кредитів, наданих реаль-

⁷ Press release on the utilisation of the Funding for Growth Scheme Fix / Magyar Nemzeti Bank. — 2020. — June 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.mnb.hu/letoltes/nhpfix-junius-en.pdf>

ному сектору (можливо, під державні гарантії), збільшить обсяги кредитування в Україні та знизить навантаження на державний бюджет у частині заходів, спрямованих на підтримку економічної активності.

Іншою опцією є купівля центральним банком кредитів банків (зокрема, через спеціально створену установу — Special Purpose Vehicle), що дозволяє йому комбінувати надання ліквідності з участю в розподілі кредитного ризику за кредитами, які гарантуються державою (як приклад, Main Street Lending Program — Програма підтримки реального сектору ФРС США).

Структурні заходи. Перешкодою для врегулювання проблеми непрацюючих активів банків залишаються відсутність ефективного вторинного ринку цих активів та консервативна політика державних банків щодо операцій з ними. Можливим шляхом вирішення цього завдання може бути ухвалення законодавства щодо запровадження вторинного ринку проблемних активів та створення державної компанії з управління проблемними активами державних банків. Перевагами останньої є відсутність вимог до резервування капіталу під непрацюючі активи, можливість консолідації заборгованості окремих позичальників перед різними банками та фокусування зусиль професійного менеджменту винятково на роботі з проблемними активами.

Підтримку реалізації пріоритетних проектів надають державні Банки розвитку, які сьогодні функціонують у багатьох країнах світу. Більшість з них створено у державах із середнім рівнем розвитку (78%), а також у розвинутих країнах (19%) і країнах з низьким рівнем розвитку⁸ (3%). Як правило, це невеликі за розміром активів (менш як 10% активів банківської системи) банки, які уряд використовує для реалізації проектів у сферах сільського господарства, міжнародної торгівлі, інфраструктури, туризму, МСБ. З 2000-х років Банки розвитку, створені, зокрема, у Канаді (2017 р.), Франції (2013 р.), Індонезії (2008 р.), Нігерії (2013 р.), — а це 25% з існуючих на сьогодні, — фінансують інфраструктурні, екологічні проекти та інші проекти розвитку; 62% Банків розвитку в країнах, що розвиваються, і 38% у розвинутих країнах фокусуються на кредитуванні державних підприємств⁹. Основними продуктами Банків розвитку є довгострокове кредитування (90%), фінансування оборотного капіталу (79%), бридж- та короткострокові позики (72%) або синдиковані позики (66%). Іншими продуктами таких банків є надання гарантій (55%), інвестиції в акціонерний капітал та венчурні інвестиції (47%), а також торговельне фінансування (у тому числі експортні кредити та гарантії).

Банки розвитку, як правило, використовують кілька джерел для фінансування своєї діяльності. Більшість з них запозичують кошти на міжнародних фінансових ринках або залучають їх від інших фінансових інституцій, а також використовують офіційне фінансування від міжнародних фінансових інституцій (таких як Світовий банк або регіональні Банки розвитку), здійснюють запозичення через облігації, розміщені на внутрішньому ринку. Багато Банків розвитку використовують державні гарантії за власними зобо-

⁸ За класифікацією Світового банку.

⁹ 2017 Survey of National Development Banks / World Bank. — 2018. — May [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29815> (дата звернення: 15.12.2020).

в'язаннями, що зменшує рівень ризику та дозволяє залучати капітал на ринку на умовах суверенних запозичень.

Банки розвитку використовують моделі кредитної установи другого рівня (кредитування інших банків), кредитної установи першого рівня (кредитування кінцевих позичальників) або комбінацію цих двох моделей. Так, 10% Банків розвитку функціонують за моделлю кредитної установи другого рівня (переважно у розвинутих країнах), 40% — першого рівня (переважно в країнах, що розвиваються), 50% — комбінацію моделей кредитних установ.

ВИСНОВКИ

Зниження банківського кредитування в Україні не є унікальним явищем. З аналогічними викликами стикаються не тільки більшість країн з ринками, що формуються, але й розвинуті ринкові економіки. Класичні банки вимушені переглядати бізнес-моделі з урахуванням жорсткої конкуренції з небанківськими фінансовими установами, FinTech-компаніями і навіть центральними банками (у контексті цифрових валют останніх). Отже, для відновлення кредитної активності банків, на нашу думку, слід розглянути можливість застосування комплексних рішень, які, серед іншого, передбачатимуть:

- запровадження нового інструменту цільового рефінансування НБУ з метою кредитування підприємств малого і середнього бізнесу під інвестиційні цілі та оборотний капітал з прив'язкою до обсягу наданих банками кредитів реальному сектору (aka funding for lending);
- розширення переліку видів забезпечення за кредитами рефінансування НБУ шляхом включення до них портфелів кредитів банків реальному сектору, гарантованих державою або державною фінансовою установою;
- перегляд основних параметрів та умов участі в державній програмі «Доступні кредити 5-7-9%» з розширенням компоненту кредитних гарантій та фокусуванням на нових кредитах;
- комплексний перегляд нормативів регулювання банківської діяльності з метою виявлення резервів для вивільнення капіталу банків та спрощення вимог до оцінки банками кредитних ризиків, у тому числі за кредитами, наданими в рамках державних програм з підтримки кредитування;
- розбудову ефективного вторинного ринку проблемних активів банків і створення державної компанії з управління такими активами з поетапним переданням на її баланс непрацюючих активів державних банків.

З метою підвищення ефективності державного банківського сектору варто розглянути можливість створення Банку розвитку в Україні, у тому числі шляхом трансформації одного з існуючих державних банків, з фокусуванням на довгостроковому і синдикованому кредитуванні великих інвестиційних проектів із залученням коштів міжнародних фінансових організацій, а також інвестиційне фінансування суб'єктів малого і середнього бізнесу. Для мінімізації ризиків погіршення якості активів Банку розвитку важливо забезпечити надійну систему корпоративного управління та ризик-менеджменту.

З огляду на надзвичайний масштаб викликів, нинішня криза, на нашу думку, має стати мотивацією для об'єднання зусиль усіх суспільних інституцій навколо завдань з протидії кризовим явищам і справжнім тестом на готовність до пошуку та прийняття спільних рішень. Скоординована і системна робота — це єдиний можливий шлях до вирішення накопичених проблем розвитку молоді, але вже дорослої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Nier E., Olafsson T. Main Operational Aspects for Macroprudential Policy Relaxation / IMF Special Series on COVID-19 // Monetary and capital markets. — 2020. — Sept. 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/COVID19-special-notes/en-special-series-on-covid-19-main-operational-aspects-for-macroprudential-policy-relaxation.ashx> (дата звернення: 09.12.2020).
2. Awad R., Ferreira C., Gaston E., Riedweg L. Banking Sector Regulatory and Supervisory Response to Deal with Coronavirus Impact (with Q and A) / IMF Special Series on COVID-19 // Monetary and capital markets. — 2020. — May [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/covid19-special-notes/enspecial-series-on-covid19banking-sector-regulatory-and-supervisory-response-to-deal-with-coronavir.ashx> (дата звернення: 09.12.2020).
3. Bouis R. Banks' Holdings of Government Securities and Credit to the Private Sector in Emerging Market and Developing Economies // IMF Working Paper. — 2020. — No. 19/224. — Oct. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2019/wpiea2019224-print-pdf.ashx> (дата звернення: 14.12.2020).
4. Gemaioli N., Martin A., Rossi S. Banks, government Bonds, and Default: What do the data Say? // Journal of Monetary Economics. — 2018. — Vol. 98. — Oct. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304393218302125> (дата звернення: 14.12.2020).
5. Drakopoulos D., Goel R., Natalucci F., Papageorgiou E. Emerging and Frontier Markets: Policy Tools in Times of Financial Stress // IMFBlog. — 2020. — Oct. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://blogs.imf.org/2020/10/23/emerging-and-frontier-markets-policy-tools-in-times-of-financial-stress/> (дата звернення: 02.12.2020).
6. Buessing-Loercks M., King D., Mak I., Veyrune R. Expanding the Central Bank's Collateral Framework in Times of Stress / IMF Special Series on COVID-19 // Monetary and capital markets. — 2020. — July 29 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/covid19-special-notes/en-expanding-the-central-banks-collateral-framework-in-times-of-stress.ashx> (дата звернення: 09.12.2020).
7. Jeasakul P. Considerations for Designing Temporary Liquidity Support to Businesses / IMF Special Series on COVID-19 // Monetary and capital markets. — 2020. — May 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/COVID-19-special-notes/en-special-series-on-covid-19-considerations-for-designing-temporary-liquidity-support-to-businesses.ashx> (дата звернення: 09.12.2020).
8. András L. Impact of the Funding for Growth Scheme on the Hungarian economy // Financial and Economic Review. — 2016. — Dec. — Vol. 15. — Iss. 4. — P. 65—87 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://english.hitelintezetiszemle.hu/letoltes/andras-laszlo.pdf>

Стаття надійшла 29.12.2020

REFERENCES

1. Nier E., Olafsson T. Main Operational Aspects for Macroprudential Policy Relaxation, in: IMF Special Series on COVID-19. *Monetary and capital markets*, September 2, 2020, available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/covid19-special-notes/en-special-series-on-covid-19-main-operational-aspects-for-macroprudential-policy-relaxation.ashx> (accessed on 09.12.2020).

2. Awad R., Ferreira C., Gaston E., Riedweg L. Banking Sector Regulatory and Supervisory Response to Deal with Coronavirus Impact (with Q and A), in: IMF Special Series on COVID-19. *Monetary and capital markets*, May, 2020, available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/covid19-special-notes/enspecial-series-on-covid19banking-sector-regulatory-and-supervisory-response-to-deal-with-coronavir.ashx> (accessed on 09.12.2020).
3. Bouis R. Banks' Holdings of Government Securities and Credit to the Private Sector in Emerging Market and Developing Economies. *IMF Working Paper*, No. 19/224, October, 2020, available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2019/wpiea2019224-print-pdf.ashx> (accessed on 14.12.2020).
4. Gennaioli N., Martin A., Rossi S. Banks, government Bonds, and Default: What do the data Say? *Journal of Monetary Economics*, Vol. 98, October, 2018, available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304393218302125> (accessed on 14.12.2020).
5. Drakopoulos D., Goel R., Natalucci F., Papageorgiou E. Emerging and Frontier Markets: Policy Tools in Times of Financial Stress. *IMFBlog*, October, 2020, available at: <https://blogs.imf.org/2020/10/23/emerging-and-frontier-markets-policy-tools-in-times-of-financial-stress/> (accessed on 02.12.2020).
6. Buessing-Loercks M., King D., Mak I., Veyrune R. Expanding the Central Bank's Collateral Framework in Times of Stress, in: IMF Special Series on COVID-19. *Monetary and capital markets*, July 29, 2020, available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/covid19-special-notes/en-expanding-the-central-banks-collateral-framework-in-times-of-stress.ashx> (accessed on 09.12.2020).
7. Jeasakul P. Considerations for Designing Temporary Liquidity Support to Businesses, in: IMF Special Series on COVID-19. *Monetary and capital markets*, May 8, 2020, available at: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/covid19-special-notes/en-special-series-on-covid-19-considerations-for-designing-temporary-liquidity-support-to-businesses.ashx> (accessed on 09.12.2020).
8. András L. Impact of the Funding for Growth Scheme on the Hungarian economy. *Financial and Economic Review*, Vol. 15, Iss. 4, December, 2016, pp. 65-87, available at: <http://english.hitelintezetiszemle.hu/letoltes/andras-laszlo.pdf>

Received on December 29, 2020

Bohdan Danylyshyn, Dr. Sci. (Econ.), Academician of the NAS of Ukraine,
Head of the Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
54/1, Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine
Yevhen Stepaniuk, PhD (Econ.)

NECESSARY STEPS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY AND BANKING SECTOR DURING AND AFTER THE CORONAVIRUS CRISIS

The COVID-19 epidemic in Ukraine and around the world has led to unprecedented restrictive measures by countries to counter the spread of viral diseases and support national health systems. At the same time, the quarantine measures introduced in Ukraine rather exposed and deepened the negative trends in the economy, which have been observed since the second half of 2019. In the first nine months of 2020, Ukraine's real GDP fell by 5.4% and consumer inflation last year was below the target range of the NBU, which indicates signs of full-fledged stagnation in the real sector of the economy.

The efficiency of the financial intermediation and monetary transmission in Ukraine remains low. The stagnation of bank lending has been going on for the third year in a row, and the measures taken by the NBU to stimulate the economy have not been effective enough. The loan-to-deposit ratio is following the downward trend since 2015.

The risk of lower revenues of the state budget of Ukraine and increasing the cost of government borrowing significantly complicates the implementation of state programs to support the economy. The lack of sufficient fiscal space to finance public expenditures at an affordable cost puts Ukraine on an unequal footing with the countries of Central and Eastern Europe in the context of overcoming the crisis.

In order to counter the COVID-19 crisis, countries use a combination of government fiscal mechanisms with monetary and macroprudential instruments of central banks. Given the risk of a vicious cycle of deterioration of the financial condition of the banking and corporate sectors in Ukraine, authors justified a comprehensive approach to improving public economic and financial policy, which will synergize the effect of the measures taken and ensure long-term sustainable growth of Ukraine's economy based on effective credit support of the banking system.

Keywords: *bank lending; interest rates; non-performing assets; macroprudential policy; monetary policy; targeted refinancing; development bank.*